

KONSTITUTSIYAVIY ISLOHOTLAR: IQTISODIY FAOLIYAT ERKINLIGINI TA'MINLASHDAGI MUHIM JIHATLAR

Anarkulov Azizjan Davlatkulovich

PhD., docent.

Irgashev Dilmurod Ikromovich

PhD., docent.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7437965>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Konstitutsiyaviy islohatlarni amalga oshirishda iqtisodiy faoliyat erkinliklarini ta'minlashning muhim jihatlari o'rganib chiqilgan. Tahlilda iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq konstitutsiyada huquqiy normalar ko'rib chiqilgan, ushbu yo'nalishdagi iqtisodchi olimlarning fikr-mulohalari tadqiq qilingan. Amalga oshirilgan tahlillar asosida tegishli xulosalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: konstitutsiya, iqtisodiyot, mulk, xususiy mulk, islohat, konstitutsiyaviy iqtisodiyot.

КОНСТИТУЦИОННЫЕ РЕФОРМЫ: ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СВОБОДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются важные аспекты обеспечения свободы экономической деятельности в период реализации конституционных реформ. При анализе были рассмотрены правовые нормы, касающиеся экономической деятельности в конституции, изучены мнения экономистов в этом направлении. На основании проведенного анализа были сформулированы соответствующие выводы.

Ключевые слова: конституция, экономика, собственность, частная собственность, реформа, конституционная экономика.

CONSTITUTIONAL REFORM: MAIN ASPECTS OF ENSURING FREEDOM OF ECONOMIC ACTIVITY

Abstract. This article discusses important aspects of ensuring the freedom of economic activity during the implementation of constitutional reforms. During the analysis, the legal norms relating to economic activity in the constitution were considered, the opinions of economists in this direction were studied. Based on the analysis, the corresponding conclusions were drawn.

Keywords: constitution, economy, property, private property, reform, constitutional economy.

Kirish

Mustaqil mamlakatimiz Konstitutsiyasi qabul qilinganidan buyon o'tgan 30 yil mobaynida unda aks etgan tamoyil va qoidalar hayotga izchil joriy etildi. Hayotimizning barcha jabhalarida ilgari tasavvur qilib bo'lmaydigan yutuqlarga erishildi. Bosh qomusimiz tufayli yurtimizda aholi turmush farovonligi yildan-yilga oshib bormoqda. Barcha sohalarda bo'lgani kabi iqtisodiyot sohasida ham ulkan muvaffaqiyatlarga erishilmoqda. Shubhasiz, bularning barchasida Asosiy qonunimiz mustahkam kafolat bo'lib xizmat qildi.

Ma'lumki, davlat jamiyat iqtisodiy negizlarining huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida konstitutsiyaviy normalar talablari asosida tegishli qonunlar, qonunosti me'yoriy hujjatlarni qabul qilish va ularni takomillashtirib borish, jismoniy hamda yuridik shaxslar

tomonidan bozor iqtisodiyoti tamoyillari, qoida-talablari asosida faoliyat yuritilishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy shart-sharoitlar yaratish funksiyasini bajaradi.

2017-2021 yillarda mamlakatda huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyatini qurish, erkin bozor munosabatlari va xususiy mulk ustuvorligiga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirish, xalqning osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun shart-sharoitlar yaratish, xalqaro maydonda O'zbekistonning munosib o'rin egallashiga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Harakatlar strategiyasining uzviy davomi o'laroq, mamlakat kelajagi bilan bevosita bog'liq bo'lgan muhim hujjat – O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi Farmoni qabul qilindi. Bu bilan, kelgusi 5 yilga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi tasdiqlandi. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasiga muvofiq, barcha sohalaridagi rivojlanish, avvalo aholining turmush darajasi va sifatini oshirishga qaratilgani bilan yangi bosqichga o'tdi. Bu esa o'z navbatida, iqtisodiy faoliyat erkinligini ta'minlashda muhim huquqiy asos hisoblangan konstitutiya bo'yicha qo'shimcha va o'zgartirishlarni amalga oshirishni zaruriyatini keltirib chiqardi.

Adabiyotlar sharhi

Konstitutsiyaning [1] ikkinchi bobi xalq hokimiyatchiligiga doir munosabatlarni tartibga soluvchi normalarni o'z ichiga oladi. Binobarin, 7-moddada “Xalq davlat hokimiyatining birdan –bir manbaidir”, deyiladi. Ya'ni, davlat hokimiyatining chinakam egasi–O'zbekiston xalqi. O'zbekistonda davlat hokimiyati xalq manfaatini ko'zlab va Konstitutsiyamiz hamda qonunlarimiz vakolat bergan idoralar tomonidagina amalga oshiriladi. O'zbekiston xalqi nomidan faqat u saylagan Oliy Majlis va Prezidenti ish olib borishi mumkin. Fuqarolarimizning Konstitutsiyaning 35-moddasida belgilab qo'yilgan vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqini ta'minlash maqsadida murojaatlarni ommaviy uchrashuvlar orqali qabul qilish jarayoni keng miqyosda amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda fuqarolarimiz mansabdorlar oldiga emas, balki mansabdor shaxslarning o'zlari xalqimiz oldiga borib, mahallalarda, ular istiqomat qilayotgan hududlarda vujudga kelgan muammolarni echimini topib, ularni ijobiy hal qilib berishmoqda. “Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak” degan prinsip barcha bo'g'indagi rahbarlar faoliyatida asosiy shiorga aylanmoqda. Asosiy qonunimizning 36 moddasida “Har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli” yoki 53-moddasida mustahkamlab qo'yilgan “ Xususiy mulk boshqa mulk shakllari kabi daxlsiz va davlat himoyasidadir” degan normalari hayotga tadbiiq etilib, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Tadbirkorlik sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha vakil instituti o'z faoliyatini amalga oshirilmoqda.

Ma'lumki, huquqiy demokratik davlatning eng muhim shartlaridan biri shaxs manfaatlarining muhofaza qilinishidir. Boshqacha qilib aytganda, davlat davlatligini ko'rsatmoqchi bo'lsa, fuqarolarini o'z muhofazasiga olishi zarur. Binobarin, Bosh qomusimizda ham inson, uning hayoti, erki, sha'ni, qadr-qimmatini oliy qadriyat sifatida ulug'lanadi. Shu o'rinda iqtisodiy konstitutsiyaning o'zagi, konstitutsiyaviy tuzumning asosini tashkil etuvchi huquqiy norma-tamoyillar (masalan, raqobatni qo'llab-quvvatlash tamoyillari, iqtisodiy makonning birligi), shuningdek, asosiy huquqlardir. inson va fuqaroning erkinliklari (masalan, tadbirkorlik faoliyati uchun o'z qobiliyati va mulkidan erkin foydalanish huquqi)

Ushbu soha ya'ni mamlakatimiz konstitutsiyasining iqtisodiy taraflama muhokama qilishdan avval nemis tajribasiga to'xtalib o'tsak. Xorijda iqtisodiy konstitutsiya muammosi nemis huquqiy doktrinasida eng katta rivojlanishni oldi. Shunday qilib, iqtisodiy konstitutsiyaning zamonaviy kontseptsiyasining asoslari Frayburg ordoliberalizm maktabi tadqiqotchilari tomonidan shakllantirildi (iqtisodiy nazariya, raqobatbardosh bozor mexanizmini saqlashga qaratilgan iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish nazariyasi variantlaridan biri). "Iqtisodiy konstitutsiya" atamasi birinchi marta ilmiy muomalaga 1933 yilda nemis olimi E.fon Bekkerat [5] tomonidan kiritilgan bo'lib, u iqtisodiy konstitutsiyani ma'lum "mulkchilik, shartnoma va mehnat tartibi, davlatning shakli va ifodasi" deb tushungan. aralashuv, shuningdek ishlab chiqarish va tarqatishni tashkil etish va texnikasi". Keyinchalik F.Bem "iqtisodiy konstitutsiya" atamasining iqtisodiy mazmunini huquqiy, ya'ni konstitutsiyaning umumiy nazariyasi bilan bog'ladi. F.Bemning fikricha, "iqtisodiy konstitutsiya iqtisodiy ishlarning mohiyati emas, u normalar tushunchasidir".

Rolf Stober [6] kabi nemis olimlari iqtisodiy konstitutsiyani ikki ma'noda tushunadilar. Tor ma'noda, bu Konstitutsiya (Asosiy qonun), Evropa hamjamiyatining asosiy qonuni va iqtisodiy hayotning tuzilishiga taalluqli xalqaro huquq normalari (asosiy iqtisodiy huquqlar, iqtisodiy tamoyillar va boshqalar) qoidalari to'plamidir. Bunda iqtisodiy faoliyat huquqi normasining bevosita ko'rsatilishi emas, balki bu huquqning iqtisodiy hayotga taalluqli mazmuni (masalan, iqtisodiy faoliyat erkinligi sifatidagi umumiy harakat erkinligi) hal qiluvchi ahamiyatga ega. Keng ma'noda, bu qonunchilik darajasidan qat'i nazar (konstitutsiyaviy normalar, turli sohaviy qonunlar va boshqalar) iqtisodiy hayotning borishini tubdan va uzoq vaqt davomida belgilaydigan huquqiy normalar to'plamidir.

Iqtisodiy konstitutsiyaning konstitutsiyaviy material tarkibiga joylashishi birinchi navbatda iqtisodiy munosabatlarni konstitutsiyaviy-huquqiy tartibga solishning jamiyat uchun ahamiyati bilan bog'liq. Iqtisodiy konstitutsiya kontseptsiyasida uchta asosiy komponent mavjud: iqtisodiy tartib g'oyasi, davlatning iqtisodiyotga aralashuvining konstitutsiyaviy chegaralarini belgilash va ijtimoiy davlatning davlat aralashuvini cheklovchi sifatidagi tushunchasi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda konstitutsiyaviy islohatlarni amalga oshirishda iqtisodiy faoliyat erkinligi masalalari o'rganishda induksiya va deduksiya, analiz, sintez, qiyosiy tahlil, ilmiy mulohazalar berilgan.

Tahlil va natijalar

Konstitutsiyaviy iqtisod sohasidagi ilmiy ishlanmalar ham raqobat huquqining mohiyati va huquq tizimidagi o'rnini tushunish uchun muhim ahamiyatga ega. Konstitutsiyaviy iqtisod deganda davlatning iqtisodiy va siyosiy faoliyatini tartibga soluvchi konstitutsiyaviy huquq normalarida aks ettirilgan iqtisodiy maqsadga muvofiqlikni erishilgan konstitutsiyaviy rivojlanish darajasi bilan optimal uyg'unlashtirish tamoyillarini o'rganuvchi ilmiy yo'nalish tushuniladi. Bundan tashqari, konstitutsiyaviy iqtisodiyotning asosiy vazifalaridan biri iqtisodiyotning davlatga ta'sirini tahlil qilish va uning samarali faoliyat ko'rsatishiga qaratilgan yechimlarni ishlab chiqishdir.

Konstitutsiyaviy iqtisodiyot iqtisodiy qonunchilik tizimi sohasidagi ilmiy amaliy yo'nalish va huquqiy islohotlarning asosidir. Konstitutsiyaviy iqtisodiyot konstitutsiyaviy huquq masalalarining shaxsning iqtisodiy ahvoli asoslari va mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi

muammolari bilan bog'liqligini har tomonlama ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy konstitutsiyani tanqid qilish to'liq asosli emas deb hisoblayman. Pozitiv huquq nuqtai nazaridan iqtisodiy konstitutsiya huquqiy masala sifatida davlatning iqtisodiy tuzilishini aks ettiruvchi, shuningdek, iqtisodiy huquq va erkinliklarni mustahkamlovchi asosiy huquq normalarini o'z ichiga oladi. Konstitutsiyaviy iqtisodiyot iqtisodiyotning rivojlanishini o'rganishga qaratilgan, ammo konstitutsiyaviy huquq nuqtai nazaridan. Darhaqiqat, bular bir-birini to'ldiradigan ikkita ilmiy yo'nalish bo'lib, huquq va iqtisod fanlarining o'zaro munosabatlari va o'zaro ta'sirini to'liq, chuqur va har tomonlama o'rganish uchun zarurdir. Bunda iqtisodiy konstitutsiya tushunchasiga nisbatan iqtisodiy huquq va konstitutsiyaviy iqtisodiyotga nisbatan huquqiy iqtisod haqida gapirish mumkin.

Bavariya shtatining 1946 yilgi Konstitutsiyasi Germaniya Federativ Respublikasining Asosiy qonunidan farqli o'laroq, raqobat munosabatlarini bevosita tartibga soluvchi qoidalarni o'z ichiga oladi. Ha, Art. Bavariya Konstitutsiyasining 156-moddasida [1] iqtisodiy hokimiyatni bo'lishish va monopoliyalarni yaratish maqsadida xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning birlashishiga yo'l qo'yilmasligi kerakligi ta'kidlangan. Xususan, aholi ommasini ekspluatatsiya qilish yoki kichik biznesni yo'q qilish niyatida bo'lgan kartellar, uyushmalar va narx kelishuvlari taqiqlanishi kerak. Shuningdek, Art. Yuqorida tilga olingan Konstitutsiyaning 153-moddasida [1] qishloq xo'jaligi, savdo, savdo, hunarmandchilik va sanoat bilan shug'ullanuvchi mustaqil kichik va o'rta korxonalar qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan qo'llab-quvvatlanishi hamda o'ta katta xarajatlar va o'zlashtirib olishlardan himoyalanihi lozimligi qayd etilgan. Ularni himoya qilish, erishgan yutuqlari, iqtisodiy erkinligi va mustaqilligini ta'minlash, o'zaro yordam uyushmalarini tashkil etish va rivojlantirishda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari ko'rilishi zarur.

Shuni ta'kidlaymizki, Germaniya Federativ Respublikasining Asosiy qonunida ma'lum bir iqtisodiy konstitutsiya yoki iqtisodiyotni shakllantirish kerak bo'lgan tamoyillar mavjudmi, degan savol munozarali. Konstitutsiyaviy komissiya tomonidan aholi fikr va takliflarini qabul qilish ishlari tizimli yo'lga qo'yilgan. Natijada, yurtimizda olib borilayotgan Konstitutsiyaviy islohotlarda nafaqat olimlar, huquqshunoslar, mutaxassislar, balki fuqarolarning o'zi ham bevosita ishtirok etmoqda. Bildirilgan takliflarning tahlili xalqimizning mamlakatda bo'layotgan keng ko'laml o'zgarishlarga befarq emasligini, fuqarolar islohotlarning faol ishtirokchisi bo'lishga intilayotganligini ko'rsatmoqda.

Ta'kidlash joizki, xalqimiz tomonidan berilgan takliflar, shuningdek Davlatimiz rahbarining Komissiya a'zolari bilan uchrashuvda "insonning qadr-qimmati, sha'ni va g'ururi bundan buyon barcha sohalarda birinchi o'rinda turishi kerak" degan tamoyil asosida berilgan takliflardan kelib chiqib "O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy qonuni loyihasi tayyorlandi.

Xulosa va takliflar

Konstitutsiyaviy tuzatishlar, avvalambor, jamiyatning turli ijtimoiy qatlamlariga mansub bo'lgan fuqarolarning shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ekologik huquqlari hamda manfaatlarini ta'minlashga, himoya qilishga qaratilgan to'g'ridan-to'g'ri ishlaydigan normalarga aylanadi.

Konstitutsiyaga tuzatishlar fuqarolarning iqtisodiy huquqlarini, xususiy mulkchilikni, iqtisodiy faoliyatning erkinligini himoya qilishga qaratilganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda:

❖ davlat tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik va investitsiyaviy muhitni, shart-sharoitlarni ta'minlashi, iqtisodiy faoliyatda insofsiz raqobatga, monopollashtirishga yo'l qo'yilmasligi belgilanmoqda;

❖ tovarlar, xizmatlar, ishchi kuchi va moliyaviy mablag'larning erkin harakatlanishi kafolatlanmoqda;

❖ yer qonunda nazarda tutilgan shartlar asosida va tartibda xususiy mulk bulishi mumkinligi mustaxkamlanmoqda;

❖ davlat byudjetini shakllantirish hamda ijro etish tartib-taomillari ochiqchiligi, uning ustidan jamoatchilik nazorati amalga oshirilishi nazarda tutilmoqda.

Jamiyatimizda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar albatta butun xalqimiz irodasini o'zida mujassam qilib, ularning xoxish va irodalarini. Xalqaro umum e'tirof etilgan normalar va boshqa ko'plab oliy maqsadlar qo'yilgan. Kelgusi referendum jarayonlariga xalqimiz tayyor turishi kerak.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2-bob 7,35,36,53,153 va 156-moddalar <https://constitution.uz/oz>
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. – T.: Sharq, 1997. <https://lex.uz/docs/-48401>
3. Ta'lim to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: O'zbekiston, <https://tashpmi.uz/uz/2020/09/talim-togrisidagi-qonun-prezident-tomonidan-imzolandi/>
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.–T.:O'zbekiston, 2017. <http://arm.sies.uz/?wpdmpo=sh-m-mirziyoyev-qonun-ustuvorligi-va-inson-manfaatlarini-taminlash-yurt-taraqqiyoti-va-xalq-farovonligining-garovi>
5. E.Fon Bekkerat <https://forebears.io/surnames/bekkerat>
6. Rolf Stober https://de.wikipedia.org/wiki/Rolf_Stober